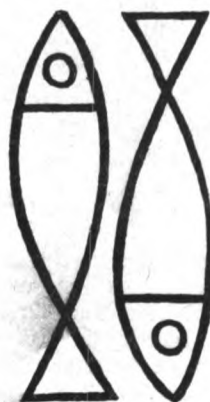

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

Wat doet het er toe?

„Wat doet het er toe? In elk geval, hetzij met een bijvoegmerk, hetzij in oprechtheid, wordt Christus verkondigd; en daarin verblijd ik mij”. Fil. 1 : 18.

De brief aan de Filippenzen behoort tot de zogenaamde gevangenschapsbrieven. We zouden ook kunnen spreken van een boeienbrief, want waarschijnlijk had de apostel wel de boeien aan. Dat was in die tijd net zo min leuk als tegenwoordig. Verder waren de omstandigheden niet van die aard, dat ze vrolijk konden stemmen. Het was niet zeker, dat Paulus ooit weer vrij zou komen. Dan waren er in Filippi volgens 3:1 „honden, kwade werkers, versnijders” ijverig aan het werk om de gemeente te verscheuren. Bovendien was het daar ook niet alles „rozegeur en maneschijn”. Anders zou in deze brief niet herhaaldelijk worden aangedrongen op eensgezindheid en ootmoedigheid enz. Bij dit alles kwam nog het feit, dat de apostel weinig trouwe mensen in zijn omgeving en tot zijn beschikking had. Hij schrijft immers in 2 : 20: „Want ik heb niemand van gelijke gezindheid (als Timotheüs), die oprecht uw belangen zal behartigen; want allen zoeken zij hun eigen belang, niet de zaak van Christus Jezus”. Dit alles is wel geschikt, zouden we zeggen, om Paulus diep in de put te drukken. En nu is dit het wonderlijke, dat hij een brief schrijft waarvan de blijdschap aan alle kanten uitstraalt. Hij klaagt niet, zucht niet, zeurt niet, jammert niet dat hij het zo moeilijk heeft. Maar hij is blij, dat Christus zal worden grootgemaakt, hetzij door zijn leven, hetzij door zijn dood!

Mij dunkt wij konden in onze dagen in dit opzicht van de apostel wel een beetje leren. Over het algemeen straalt de blijdschap tegenwoordig niet van ons af. Er wordt veel geklaagd en gezocht en gemopperd en we vragen ons met zorg af „waar het op uitloppen zal”. Niet alleen met de wereld, maar ook met de kerk. We mogen wel toezien, dat ons de blijdschap niet ontroofd wordt. Sommigen zitten diep in de put. Anderen verbergen hun bezorgdheid onder een beetje galgenhumor. Er zijn er ook die voor de kerk geheel onverschillig worden. Natuurlijk heeft dat alles zijn oorzaak en reden. De toestand van de kerk is niet van die aard, dat we naar de pen grijpen „om daarover naar huis te schrijven”. Maar met dat alles mogen we ons de blijdschap des geloofs niet laten ontnemen. Daar zou de duivel alleen maar plezier van hebben. We mogen wel zorg hebben, zuchten over dit of dat, maar boven dat alles uit mogen we ons verblijden in de HERE, die alle dingen doet medewerken ten goede allen, die Hem liefhebben. Als we in de put zitten moeten we de brief aan de Filippenzen maar eens in z'n geheel doorlezen. En met de apostel weer moed grijpen en het oud vertrouwen weer voeden, dat Jezus Christus gisteren en heden Dezelfde is en tot in eeuwigheid.

Wat nu bovengescreven tekst betreft is het verband als volgt. Men heeft in Filippi gedacht: Wat komt er van de Evangelieprediking terecht nu Paulus gevangen zit? Zij vonden die gevangenschap een strop voor „evangelisatie en zending”. Maar Paulus maakt hun duidelijk, dat alles wat hem overkomen is gediend heeft tot bevordering van het Evangelie. Wat mensen verlies achtten heeft God in winst veranderd. Want nu is de blijde boodschap doorgedrongen in het rechthuis. Soldaten en cipiers en rechters en

al wat er in en om een gevangenis scharrelt hebben het Evangelie gehoord. Zij hebben natuurlijk aan de gevangene gevraagd: Wat heb jij gedaan? En dan had hij gelegenheid van de Here Jezus te spreken en Christus te verkondigen. Hoe zou dat Evangelie in de gevangenis zijn doorgedrongen als hij daar niet in de boeien was gezet? Nu weet iedereen, dat hij niet als moordenaar of dief of oproermaker gevangen zit, maar als christen en om Christus' wil.

En dat niet alleen. Maar velen hebben door het optreden van Paulus weer moed gegrepen en met vrijmoedigheid verkondigen zij het Evangelie. Waarschijnlijk hebben zij gehoord hoe hij vrij en frank voor de rechters van Christus heeft getuigd. Daardoor zullen ze aangespoord zijn om óók het Woord Gods onbevreesd te spreken. Ik denk niet, dat dit ambtsdragers geweest zijn. Maar broeders, die als het te pas kwam zich niet schaamden voor het Evangelie. Het is om jaloers op te worden. We verwonderen ons erover als we lezen, dat het Evangelie in enkele tientallen van jaren zich over heel de oude wereld verspreidde. Hoe was dat toch mogelijk? Dat was alleen mogelijk, omdat vele christenen vrijmoedig het Woord Gods spraken. Soldaten en kooplieden en handwerkers en slaven, ze schaamden zich voor het Evangelie niet. De blijde boodschap werd „luidbaar” vanuit de gemeente. Zou daar de oorzaak van veel ellende niet liggen, dat velen zich tegenwoordig schamen voor het Evangelie?

Nu moeten we ons die toestand van de kerk te Rome, waar Paulus gevangen zat, ook weer niet te rooskleurig voorstellen. Sommigen predikten Christus wel uit liefde en met lust. Zonder kwade bijbedoelingen. Zij namen graag de taak van Paulus over, nu die gevangen was. Maar anderen predikten „uit nijd en twist”. Zij hadden de boze bijbedoeling om de boeien van de apostel nog een beetje meer te laten knellen. Zij wilden hem het leven in de gevangenis zuur maken. Waarschijnlijk hebben ze gedacht: „Paulus zit lekker gevangen. Net goed voor die grote man. Nu is het met zijn grote sprongen gedaan. Het is anders altijd Paulus wat de klok slaat. Nu hebben wij een kans om wat naar voren te komen. Nu kunnen wij wat mensen om ons heen verzamelen. Wat zal Paulus zich ergeren! Laat hem. Het is hem gegund”.

Dat was minderwaardig. Van die bijbedoelingen is geen woord goeds te zeggen. Paulus zegt er dan ook geen goeds van. Maar ook niet veel kwaads. Een enkel woord besteedt hij er aan. En daarmee uit.

„Wat doet het er toe” schrijft hij. Paulus wil maar zeggen, dat het niet belangrijk is wat ze hem aandoen. Dat is de hoofdzaak niet. Daar wil hij verder maar niet over uitweiden. Maar de hoofdzaak is, dat Christus wordt gepredikt. Door de één geschiedt dit met een bijbedoeling, door een ander in oprechtheid. Maar hoe dan ook, de naam van Christus wordt verbreid en de blijde boodschap wordt verkondigd. Dát is een kracht Gods tot redding van zondaren. Dáardoor komt het Koninkrijk Gods. Wat er ook kwaads van de bedoelingen der predikers te zeggen is, in elk geval wordt Christus bekend in Rome en omgeving. Daarover is Paulus van harte verheugd.

Mogelijk vindt iemand dit vanzelfsprekend. Wie zou zich daarover niet verblijden? Ik kan het zo vanzelfsprekend niet vinden. Het is een wonder van genade als een mens

UIT DE INHOUD:

Wat doet het er toe?	H. J. J.
Eenheid (VI slot)	H. J. J.
In heerlijkheid opgenomen	B. T.
„In Godes vrees te leven” (II)	C. V.
Onderwijs en opvoeding	C. V.
Stem uit de kerken	
Pasen aan de Riviera	D. W. L. M.
Boekbespreking	M. C. E. S.-L.; Ms.
Persschouw	C. V.
Van hier en ginds	
Kerknieuws	

ertoe komt niet te letten op wat hem zelf wordt aangedaan, maar alleen te denken aan de verbreiding van de naam van Christus. Het is een grootse houding van de apostel. Waaraan we zien kunnen wat Gods genade vermag.

Het komt me voor, dat dit woord ons wel tot nadenken mag stemmen. Wij lopen niet over van waardering voor wat er buiten onze kerken gedaan wordt tot verbreiding van het Evangelie. Wij houden niet van „zaaiweken” en dat is wel te begrijpen, want de methoden zijn niet altijd in overeenstemming met het Evangelie, als ik het wel heb. Wij hebben grote bezwaren tegen het werk van Billy Graham en dergelijke ondernemingen. Alleszins verklaarbaar, want daar is een hoop sensatie bij. We zeggen — en wel terecht — dat zulke acties niet nodig zouden moeten zijn, omdat het Evangelie vanzelf wel „luidbaar” wordt vanuit een levende kerk. Met veel van die bezwaren kan ik het wel eens zijn.

En toch, als ik let op dit woord van Paulus dan vraag ik mij af of wij ons ook niet verblijden mogen als — hoe dan ook — Christus wordt verkondigd. Het spreekt vanzelf, dat dit moet kunnen gezegd worden: Christus wordt gepredikt. De Christus van het Evangelie. Maar als dát gebeurt, ook al hebben we verder allerlei bezwaren, dan moeten we ons maar verblijden. Waarom zouden we niet? Dat is toch de grote hoofdzaak, dat de naam van Jezus Christus bekend wordt aan een verloren wereld?

Verder zullen we ons verblijden als aan de gemeente Christus wordt verkondigd. We hoeven niet denken, dat de verkondigers van het Evangelie volmaakte mensen zijn. En dat bij hen zonden als Paulus hier noemt niet kunnen voorkomen. Onder hen zijn strijd-lustige naturen. Nijd en jalouzie zal ook hun niet altijd vreemd zijn. Ze doen elkaar ook wel eens verdriet aan en trappen elkander ook wel eens op de tenen. Dan zal de neiging wel eens opkomen bij de „verdrukten” om boos te worden en terug te drukken. Laten we doen als Paulus: „Wat doet het er toe”. Als Christus maar wordt verkondigd. Dat is de hoofdzaak.

Er wordt geklaagd, dat dit niet overal gebeurt. Er wordt gezegd, dat hier en daar de kerk wordt gepredikt, meer dan Christus. Als deze klacht wordt uitgesproken moet men niet boos worden. Maar overwegen of er waarheid in zit. Zo niet? Dan trekke zich niemand deze klacht aan. Indien wel? Dan luistere men. Want Christus is de Zaligmaker. Hij alleen. Waar Hij verkondigd wordt daar is blijdschap bij het volk des HEREN.

H. J. Jager.

EENHEID

VI (slot)

Waarin ze niet en waarin ze wel bestaat

Er zijn vraagstukken waar eigenlijk niemand uitkomen kan. Een van die problemen vind ik de eenheid der kerk. Het is mij bekend, dat er mensen zijn die met dit vraagstuk helemaal geen moeite hebben. Ze willen zelfs helemaal niet van een probleem spreken. Als ze belijden: Ik geloof een heilige algemene christelijke kerk, dan denken ze aan hun eigen kerk. Dat is de ene, heilige, algemene kerk. Natuurlijk zwerven er wel wat broeders en zusters buiten die ware kerk. Maar die zitten in een scheurkerk of in een valse kerk of in een secte. Die geloven wel in Jezus Christus en ze vrezen wel de HERE, maar ze zitten ergens waar ze eigenlijk niet horen. Ze horen in de ene kerk en die is de onze.

Min of meer heerst die overtuiging in allerlei kerken. Eigenlijk zegt elke kerk: Hier moesten alle gelovigen wezen. In elke kerk zal wel eens psalm 119 : 40 gezongen worden:

Dat ieder, die U vreest, zich tot Mij keer' die kundig is in Uw getuigenissen.

Als er nu maar één kerk was waar dit gezongen werd, dan zou „ieder die God vreest” weten, waar hij zich moest vervoegen. Maar het nare van het geval is dat véle kerken dit zingen en dat allen zeggen: Hier moesten allen wezen, die de HERE vrezen.

Niet alle kerken zeggen dit luidop. Sommigen ontkennen zelfs, dat zij het zeggen. En ze vinden het maar raar, dat anderen wel zo spreken. Terwijl zij hetzelfde wel niet hardop zeggen, maar er toch wel naar doen!

We hadden eens een gesprek met een predikant van de Gereformeerde Gemeente. We wilden het kerkgebouw van die gemeente graag gebruiken. Aanvankelijk was ons dit geweigerd, omdat de kerkeraad van de Vrijgemaakte kerk geen afgevaardigden had willen zenden, toen het kerkgebouw in gebruik was genomen in een officiële kerkdienst. Men zag daarin een niet-erkennen van de ambten en van de ambtsdragers in de Gereformeerde Gemeente en wilde daarom ook het kerkgebouw aan de Vrijgemaakten niet ter beschikking stellen voor een vergadering. Na duidelijk gemaakt te hebben, dat het niet-zenden van afgevaardigden niet betekende, dat hun ambtsdragers niet als zodanig erkend werden, werd het kerkgebouw gaarne ten gebuik afgestaan. Bij die gelegenheid nu zei de dominee van de Geref. Gemeente: „Wij vinden het zo naar, dat u zich de ware kerk acht en dat u meent, dat allen zich bij u moesten voegen”. Waarop ik antwoordde, dat hij ons dat moeilijk kon verwijten, omdat hij hetzelfde deed. Hij wilde dit aanvankelijk ontkennen. Zó waren zij niet! Toen vroeg ik hem: „Als uw diepste begeerte vervuld werd, waar zouden de godvrezenden in Kampen dan samenkomen?” Waarop hij antwoordde: „Hier, in deze kerk, bij de Geref. Gemeente, want wij zijn de echte voortzetting van de Kruiskerken en wij hebben dus de oudste papieren”. Toen erkende hij, dat hij ons moeilijk kon verwijten wat hij zelf deed. Naar mijn gevoelens hebben de verschillende kerken elkaar in dit opzicht niets te verwijten.

We staan nu voor het feit, dat er verschillende kerken zijn, die de naam van Gereformerd voeren, die ook dezelfde Formulieren van Enigheid als accoord van gemeenschap hebben en die toch naast en soms fel tegenover elkaar staan. Waar ligt de oorzaak van de gebrokenheid en waarin bestaat de eenheid? Men zal antwoorden, dat de veelheid van Geref. kerken zijn oorsprong heeft in de zonde, want die verdeelt en verscheurt. Maar daarmee schieten we niet zoveel op, want de zonde zit ook in de verschillende kerken en toch verbreekt de zonde de daar bestaande eenheid niet.

Ik wil wel eerlijk zeggen, dat ik er niet uit komen kan. Maar ik wil een paar dingen noemen, die bij het nadenken over deze kwestie bij mij opkwamen. Een van de oorzaken van de gebrokenheid is m.i. de misvatting, dat een-zijn alleen bestaan kan, wanneer de leden der kerk het eens-zijn. Dat is dunkt mij een

van de oorzaken geweest van de breuk in 1892. Velen waren het niet eens met bepaalde leringen van Kuiper en daarom meende men, dat vereniging met de dolerenden niet mocht plaats hebben. Terwijl die leringen van Kuiper niemand bindend werden opgelegd. In dezelfde misvatting ligt ook een der oorzaken van de breuk van 1944. De synode vroeg instemming met de leer van het houden voor wedergeboren, althans niet-bestrijding. Ik was het er niet mee eens, was het er zelfs grondig mee oneens, maar was van mening, dat we daarom toch wel in één kerk konden zijn. De synode was evenwel van overtuiging, dat allen zich aan dat „houden voor wedergeboren” moesten conformeren. Men meende, dat eenheid alleen mogelijk was als men het hierover eens was. Dat was m.i. een verkeerde mening, waarvan velen nog niet genezen zijn.

Daar ligt dunkt mij een fout van heel het Gereformerdendom. Vandaar de eindeloze samensprekingen met de Christelijke Gereformeerden. Het is mijn overtuiging, dat we nooit één zullen worden als we het eerst eens moeten worden. We moeten het wel eens worden daarover, dat de HERE wil dat we samenleven. Maar we mogen best over allerlei dogmatische kwesties van mening verschillen. Zulke meningsverschillen zijn in alle kerken, maar ze brengen geen scheuring te weeg. Zouden ze dan wel een verandering mogen zijn voor vereniging of hereniging?

Ik noemde zo even de Formulieren van Enigheid. Ik hoop, dat alle mondige leden der kerk weten welke die zijn. Ze dragen een mooie naam en naar die naam gerekend zouden zij moeten verenigen allen, die daarmee instemmen. Maar we staan voor het vreemde geval, dat verschillende kerken die Formulieren van Enigheid als accoord van gemeenschap erkennen, terwijl zij toch maar niet een verband of verbond met andere kerken van dezelfde Belijdenis willen aangaan. Instemming met dezelfde Belijdenis blijkt nog niet voldoende te zijn voor echte eenheid. Het schijnt ook nog nodig te zijn, dat men het eens is in verklaring van de Belijdenis. Tot in kleinigheden toe. Weer diezelfde misvatting dunkt mij, dat men het in alles eens moet zijn om één te kunnen zijn. Dat komt er praktisch op neer, dat de leidende theologen het eens moeten worden. Want een groot deel der gelovigen kent de Belijdenisschriften maar zeer ten dele en van de verklaringen weten ze nog minder. Formules van synoden gaan totaal aan hen voorbij, ze snappen er meestal niets van, ze trekken zich er ook niets van aan. Maar ondertussen bewerken ze scheuring of verhinderen ze vereniging, waarvoor gebeden en gewerkt moest worden. Het is maar een trieste geschiedenis.

Ik vraag mij wel eens af waarom leden van verschillende kerken wel één kunnen zijn, terwijl ze het in alles lang niet eens zijn. En waarom dit bij de kerken niet kan. Ik had een vriend, die het in vele opzichten met mij niet eens was. Hij dacht anders over de wedergeboorte dan ik, evenals over verkiezing. Wij spraken daar wel eens over en overtuigden elkander niet. Toch wisten we ons hartelijk één in het geloof in Jezus Christus. We hadden niet de minste moeite elkander als broeders en dat wel in volle zin te erkennen. Hij werd ernstig ziek. Een van de laatste keren dat ik hem bezocht sprak hij over de grond van zijn vertrouwen in leven en sterven. Wat was het rustpunt van zijn hart? Het Evangelie van de rechtvaardiging van de goddeloze of van de vergeving der zonden om des bloeds van Christus' wille. Hij verwachtte niets van zichzelf, steunde niet op z'n wedergeboorte, maar wist zich door het geloof het eigendom van Jezus Christus. Hij is getroost heengegaan en geen haar op m'n hoofd twijfelt aan zijn behoud.

Hoe is het mogelijk dat er wel persoonlijke verbondenheid en éénheid kan zijn, hoewel men het in alles lang niet eens is, terwijl dit tussen kerken wel onmogelijk schijnt? Zou dat niet hiervan komen, dat wij elkaar niet bonden aan theologische opvattingen, terwijl de kerken daartoe wel geneigd zijn? Zouden synoden elkaar daarom zo moeilijk kunnen vinden, omdat daar specialisten, deskundige theologen aan het woord zijn? En zouden

samensprekingen daarom zo weinig resultaat hebben, omdat daar theologische discussies worden gevoerd? Men zou soms wensen, dat er eens een synode samenkwam van gewone leden der kerk. En dat samensprekingen werden gehouden tussen „leken”. Dan kon het wel eens blijken, dat vele kwesties waarover theologen strijden onder het kerkvolk niet bestaan. Voor enige tijd schreef mij iemand, dat op synoden het gewone kerklid nooit aan het woord komt en dat wat er onder het kerkvolk leeft vrijwel nooit tot de meerdere vergaderingen doordringt. Het komt mij voor dat daar een dikke kern van waarheid in zit. Mede daarom kom ik niet op de synode, tenzij mijn advies gevraagd zou worden in een zaak, die mijn opdracht aan de Hogeschool betreft. Als ik het wel heb ben ik alleen op een synode geweest om advies te geven als het een professorenbenoeming betreft. Ik ben nog van mening, dat ik daar als permanent adviseur niet behoort te zijn.

De eenheid der kerk bestaat m.i. niet in het eens-zijn in theologische vragen. Als wij en de Christelijke Gereformeerden met vereniging zullen wachten tot de samensprekende theologen het in alles ongeveer eens zijn, dan zal er van die vereniging nooit iets komen. En dan zal er van hereniging met de niet-vrijgemaakte kerken ook nooit iets komen. Als we het in alles eens moeten zijn, dan komen er niet minder maar steeds meer kerken. Wat wel niemand een aanlokkelijk vooruitzicht zal vinden.

De eenheid bestaat ook niet daarin, dat alle leden van de kerk dezelfde zeden of gewoonten hebben. Want die zijn anders in de stad dan op het platteland, die zijn anders in het Noorden dan in het Zuiden. Ja in één plaatselijke kerk zijn de zeden verschillend. Als ik de kerkgangers eens bekijk dan zie ik onder hen dragers van zeer ouderwetse kleding naast figuren, die naar de laatste mode uitgedost zijn. Ze gaan naar dezelfde kerk, en vormen best een eenheid, ofschoon hun zeden en gewoonten wel niet alleen in kledij zeer verschillend zullen zijn.

Zo zou ik meer kunnen noemen. Maar liever wil ik nog de vraag stellen, waarin de ware eenheid dan wel bestaat? Niet in gelijkheid van meningen, niet in gelijkheid van zeden en gewoonten, niet in gelijkheid van stand en ontwikkeling. Maar in eenheid des geloofs en in eenheid der liefde en in eenheid de hoop.

Die geloofseenheid wordt niet verbroken doordat de een „zwak” is in het geloof en de ander „sterk”. Daarover heb ik reeds geschreven en ik zal dat niet herhalen. Laten we Rom. 14 nog maar eens lezen. De „sterke” zal de „zwakke” niet minachten en de „zwakke” zal de „sterke” niet veroordelen. Die eenheid des geloofs zal ook niet verbroken worden door allerlei verschil van inzicht. Dat verschil zal er blijven zolang wij maar ten dele kennen. Zolang wij elkander kennen en erkennen als gelovigen in Jezus Christus, zullen we één zijn in de Here. Die eenheid des geloofs kan ook niet verbroken worden, mag althans niet verbroken worden doordat de een meer bevindelijk is aangelegd en de ander meer nuchter is. Verschil van ligging en aanleg en opvoeding en traditie zal er in de kerk altijd blijven. Maar als we geloven in één God en Vader, en in één Zaligmaker, Jezus Christus en in één Heilige Geest zullen we eenheid zoeken met allen, die hetzelfde geloof hebben.

En als we zo één in het geloof zijn dan zullen we ook een in liefde wezen. In liefde tot God en in liefde tot elkander. Dan zullen we bij allerlei oneensheid veel van elkander verdragen. Dan zullen we elkander ook veel vergeven.

Dan zullen we ook in de hoop een zijn. In hoop op het eeuwige leven op een nieuwe aarde. Dan begeren we hier en nu samen te leven met allen met wie we hopen samen te leven tot in der eeuwigheid.

H. J. Jager.

Leden van de Geref. Persvereniging, denkt U aan de jaarvergadering

ZATERDAGMIDDAG 17 JUNI

te Utrecht! (Jaarbeursrestaurant, Vreeburg). Convocatie ontvangt U dezer dagen.

In heerlijkheid opgenomen

Hoe moeten we Asafs woorden in Psalm 73 : 24 verstaan?

Is iemand, die in de Here gestorven is, terstond in heerlijkheid opgenomen? Ja, zeggen velen. Men meent zich daarvoor onder meer rechtstreeks te kunnen beroepen op wat de dichter in Psalm 73 : 24 zegt: „Gij zult mij leiden door uw raad, en daarna mij in heerlijkheid opnemen”. Hoe vaak hebben we deze bekende psalmwoorden berijmd in onze kerkdiensten gezongen:

Gij zult mij leiden door uw raad,
o God, mijn heil en toeverlaat,
en mij, hiertoe door U bereid,
opnemen in uw heerlijkheid.

Het loont de moeite om de psalmwoorden eens nauwkeurig na te gaan. En dan blijken bij de bestudering van de grondtekst de zaken niet zo eenvoudig te liggen.

Belangstellende lezers kunnen zich daarvan vergewissen, als ze kennis nemen van wat wijlen prof. dr J. Ridderbos over deze tekst geschreven heeft in zijn uitvoerige Commentaar op de Psalmen, Uitg. Kok, Kampen 1958, deel II, blz. 247/48.

Hij begint met de opmerking, dat de zin van vs 24b, die in onze vertaling is weergegeven met „en daarna mij in heerlijkheid opnemen” moeilijk vast te stellen is. Bovendien — zegt hij — worden we voor de vraag gesteld, of de blik van de Oudtestamentische dichter hier gebonden blijft aan het aardse leven, of spreekt hij van een leven hierna maals? Daarover wordt door de uitleggers van de Schrift verschillend geoordeeld. En dit beïnvloedt vanzelfsprekend heel sterk de wijze, waarop ze de tekstwoorden vertalen.

Voor dr Ridderbos staat het vast, dat men niet moet lezen „opnemen”, maar „wegnemen” in absolute zin gebruikt: „wegnemen uit het aardse leven”. De grootste moeilijkheid geeft het hebreeuwse woordje, dat in onze vertaling is overgezet met „heerlijkheid”, maar dat juist kan worden weergegeven met „eer”. Geconstateerd moet wor-

den, dat er in de grondtekst niet staat „in” heerlijkheid. De Statenvertalers hebben dan ook het voorzetsel „in” tussen haakjes gezet. Wel staat er voor het woordje „eer” een voorzetsel, dat „na” of „achter” betekent, en ook wel eens als bijwoord „daarna” kan worden gelezen.

Letterlijk luidt de hebreeuwse tekst: „na (of: achter) eer zult Gij mij nemen (of: wegnemen)”. Vandaar dat dr Ridderbos de bedoeling van de psalmdichter, taalkundig het best verantwoord, aldus meent te moeten weergeven: „De dichter verwacht, dat God, na hem door zijn raad te hebben geleid, hem eenmaal zal wegnemen, maar niet aan nadat Hij hem (uit zijn tegenwoordige druk) tot ere heeft gebracht”.

De Lutherse vertaling van Psalm 73 : 24 luidt: „Gij leidt mij naar uw raad en neemt mij eindelijk met ere aan”.

De Oudtestamenticus E. W. Hengstenberg vertaalt: „Gij neemt mij achter eer”, in deze zin: Gij brengt mij in het gevolg der eer (dus: tot eer). Anderen vertalen minder stroef, maar in dezelfde geest: Gij brengt mij op een succesvol pad. Of, zoals het in de P. Canisius-vertaling luidt: „Gij leidt mij naar uw raadsbesluit, en herstelt mij in ere!”

Er blijkt dus aan de vertaling van de besproken psalmwoorden heel wat vast te zitten. En nu hebben we er nog lang niet alles van verteld. Want sommigen zijn van oordeel, dat de grondtekst in het slot van Ps. 73 : 24 ons niet ongerept is overgeleverd, waarom ze mogelijkheden van tekstverbetering hebben voorgesteld.

In elk geval is wel zoveel duidelijk geworden, dat een man als prof. Ridderbos de ons vertrouwd geworden woorden: „En daarna mij in heerlijkheid opnemen” niet voor zijn rekening neemt.

In mijn boek „Sterven... en dan?” heb ik dan ook bezwaar gemaakt tegen het al te gemakkelijk gebruik maken van deze woorden in overlijdens-advertenties.

Onbevangen exegeze?

Bij de taalkundige argumenten inzake de

mogelijkheden van vertaling liet ik ook de overweging gelden, dat een hemelleven van ziele-zaligheid, een komen in heerlijkheid terstond na het sterven, aan de oudtestamentische vromen vreemd is geweest. En dat niet als een persoonlijke vooropgezette mening, maar als een oordeel waartoe ik in de weg van Schriftlezing en Schriftonderzoek gekomen was.

De vraag kan gesteld: Staat zulk een oordeel de onbevangenheid van de exegeze niet in de weg? We zouden deze vraag met de volgende wedervraag willen beantwoorden:

Welke Schriftverklaarder is onbevangen? Wie benadert een tekst geheel neutraal en los van het geheel der Schriftopenbaring? De Bijbel is toch voor ons geen verzameling van louter menselijke geschriften, die elkander kunnen tegenspreken? Is het niet zó, dat het dezelfde Geest is, die al de bijbelschrijvers, hoe verscheiden ook van persoon en aanleg, heeft verlicht en geleid? Wij belijden toch dat Gods Woord een eenheid is, en dat de Schrift niet kan gebroken worden?

Wanneer een uiterst bekwaam en Schriftgelovig Oudtestamenticus als Frans Delitzsch in zijn commentaar op Jesaja (4e druk, Leipzig, 1889, blz. 295) op grond van zorgvuldige studie tot de uitspraak komt: „Want van een hemel met zalige mensen weet het Oude Testament niets” — moeten we dan van exegetische bevangenheid spreken?

Wanneer prof. dr F. W. Grosheide in zijn commentaar op 2 Cor. 5 : 1—10 opmerkt, dat Paulus in dit Schriftgedeelte niet over een „tussentoestand” handelt en daaraan toevoegt, dat Paulus nergens over een tussentoestand spreekt — moeten we dan zeggen: de exegeet maakt tot uitgangspunt, als iets dat van te voren vaststaat, bij de verklaring van dit Schriftgedeelte, wat juist bewezen moet worden?

Wat beide Schriftverklarders met hun grond van langdurig Schriftonderzoek gewonnen oordeel willen zeggen is dit: Dat we niet al te gemakkelijk en oppervlakkig traditionele en gangbare meningen moeten gronden op bepaalde Schriftteksten, zonder de moeite te nemen deze teksten heel nauwkeurig te exegetiseren en in het geheel van de Schriftopenbaring en het Schriftverband te verstaan.

„In Godes vrees te leven”

II

Het is een van de vele zonden van de christenen, van de kerk, dat ze hun goddelijke roeping ten opzichte van de overheden die God aan de volkeren geeft en de roeping van de overheden tegenover hun onderdanen zo bitter slecht hebben verstaan.

Een zee van ellende is daardoor over de volken maar vooral ook over Christus' kerk heen gegaan.

We zien het namelijk steeds weer gebeuren, dat de christenen het maar niet zien, dat de overheden als eerste opdracht van God de taak ontvingen om recht en gerechtigheid, burgerlijk recht en burgerlijke gerechtigheid te oefenen aan alle onderdanen. En dat God zeker niet wil, dat zij hun zwaard zullen gebruiken tot uitbreiding van de kerk en de verdelging van haar vijanden.

Neen, men verstond dat niet en altijd weer werd het gepredikt, dat de overheden zich als zodanig moesten stellen in dienst van de kerk en dat de kerk als zodanig heerschappij heeft over de overheden en mee door middel daarvan zelfs over de gehele wereld en het ganse mensenleven moet regeren. Ja, dat de kerk óók door middel van de aan haar gehoorzame overheden het rijk Gods op aarde moet verwerkelijken.

In de Roomse kerk is ondanks alle gediensigheden der praktijk, ondanks haar bijna kameleontische aanpassing aan de historische situaties zoals zij die vindt, de idee van de suprematie van de kerk over de staat en zijn overheden een fundamenteel leerstuk geworden en gebleven.

De overheid, zo leren de roomsen, heeft macht over de staat. Die staat is de hoogste, de meest omvattende gemeenschap op het terrein der „natuur”. De staat met zijn overheden moet nu, evenals alles wat op de we-

reld is, streven naar het hoogste goed. Maar als een staat met zijn overheid metterdaad naar het hoogste goed willen streven, moeten zij daarbij gericht zijn op het **allerhoogste** in deze wereld. Dat is: op de kerk en dan speciaal op het hoofd der kerk, dat wil zeggen: op de Paus, die de stedehouder van Christus is op de aarde. Daarom kunnen, naar roomse opvatting, staten en overheden alleen dan ten volle het hoogste goed zoeken en bereiken als zij zich laten leiden, ja, in dienst stellen van Kerk en Paus. Daartoe behoort speciaal, zoals oude concilies bepaalden, dat de overheid in dienst van de kerk verplicht is de ongelovigen te dwingen de kerk binnen te gaan en het heidendom uit te roeien.

Ontzaglijke slachtingen zijn door overheden, die zich zo in dienst van de kerk stelden, aangericht. Karel de Grote b.v. heeft met het genoemde doel verschrikkelijk huisgehouden onder de Saksers. De legers van de kruisvaarders hebben onder de leus: God wil het en met de zegen van de paus hevig gewoed onder de volkeren van het Midden-Oosten. En we weten maar al te goed hoe de overheden van West-Europa in dienst van de kerk de door God aan zijn volk gegeven reformatie ten bloede toe hebben tegengestaan. Duizenden en duizenden „slachtschaepkens Christi” zijn door de overheden, die de opperhoogheid van de kerk over de wereld, over staten en volken, erkenden, verbrand, „gedolven”, verdronken of onthoofd.

Maar dit kwaad woekerde niet alleen in de roomse kerk.

Het heeft, in andere vorm, óók onder de protestantse christenen het leven van de kerk en de kinderen Gods als een kanker aangevreten en onnoemelijk veel kwaad aangericht. Wijd verbreid leefde en leeft b.v. nog de

idee, dat het rijk van Christus, zijn kerk, zijn heerschappij tegenover het leven staan, tegenover het natuurlijke, menselijke leven en dus ook tegenover de overheden en de koninkrijken der mensen. Die behoren immers ook als zodanig tot deze verdorven en verdoemde wereld.

En zo predikte men de antithese, neen niet zoals de Schrift dat doet tussen het rijk van Christus en het rijk der duisternis, het rijk van „deze wereld”, maar tussen het rijk van Christus en het **geschapene** en dus ook, recht-draads tegen de Schrift in, tussen het rijk van Christus en de overheden die door God zelf over de volkeren zijn aangesteld. Wie het koninkrijk Gods zoekt, moet daarom het natuurlijke leven kruisigen, overwinnen, vernietigen, zo een nieuw mens worden. En alle „nieuwe” mensen moeten krachtig en beslist „neen” zeggen tegen alle vorsten en volken, die in deze wereld zijn.

Ze moeten om Christus wil de strijd daartegen aanbinden!

In de greep van deze leugen trokken de wederdopers naar Munster, zetten dat om in het nieuwe Jeruzalem, richtten daar het koninkrijk Gods op, joegen alle onbekeerlijken naakt en berooid de stad uit, spraken de vloek uit over alle overheden, die God en zijn Christus over de volken gaf — en maakten ten slotte van de stad een poel van weezinwekkende ongerechtigheid.

We zien voorts tot op de huidige dag, hoe vele christenen „neen” zeggen tegen alle wereldse overheden, tegen alle „menselijke inzettingen” waarover de apostel Petrus zo waarderend spreekt. De overheden zijn ook naar de overtuiging van deze mensen ten slotte niet meer dan een brok van „deze wereld”. Neen, ze verzetten zich daartegen niet met wapengeweld. Maar ze zien daarin toch — en speciaal als de overheidspersonen ongelovigen of roomsen zijn — iets minderwaardigs. Iets dat er nu eenmaal wel moet zijn — onder goddelozen en afvalligen moet toch immers ook de orde gehandhaafd en de boos-

Prof. dr Th. C. Vriezen heeft eens in een recensie op „De Bijbel in nieuwe vertaling, met verklarende aantekeningen, 'Het Oude Testament II', Uitgave J. H. Kok N.V., Kampen”, de volgende opmerking gemaakt: „De recensent (is) ondanks het vele dat dit boek biedt, niet enthousiast; hij vindt er te weinig zelfstandige exegese in. Over vele moeilijkheden wordt heengelopen met een te grote vaardigheid. Allerlei duistere teksten worden door een paraphrase in geijkte termen te ge-

makkelijk 'verklaard'. Nauwelijks kan men hier iets van de methode van de kanttekenaren van de Staten-vertaling terugvinden, die er in hun aantekeningen meermalen opmerkelijk op maakten, dat bepaalde teksten ook soms anders konden worden vertaald en opgevat”.

Wat deze recensent opmerkte meen ik ook te moeten zeggen inzake de vertaling en opvatting van Psalm 73 : 24.

B. Telder.

Onderwijs en opvoeding

Verkerkelijking van het onderwijs

Zoals zo langzamerhand wel bekend is bemoeit de Hervormde Kerk zich met allerlei aspecten van het volksleven.

Ze heeft daartoe een aantal „Raden” in het leven geroepen, die zich zeer actief betonen.

Er is reeds heel veel te doen geweest over allerlei „herderlijke schrijvens”, die successief door de synode der Ned. Herv. Kerk de wereld werden ingezonden, mee dank zij de activiteit van deze Raden.

Feitelijk zeg ik dat niet goed.

Want in dit alles spreekt niet de Hervormde Kerk als zodanig, maar alleen de leiding gevende groep, partij, richting daarvan. De uiterst linkse, en vooral ook de zeer krachtige rechtse groep, moeten hier niets van hebben. De Gereformeerde Bond, die volgens Prof. Van Ruler de kerk is waar de Ned. Herv. Kerk op drijft, heeft zich reeds meermalen fel gekant tegen wat de raden der Ned. Herv. Kerk en de (meerderheid van de) synode in deze doen.

In deze Raden-activiteit hebben we te doen met een zeer gevaarlijk bedrijf. Namelijk met de verkerkelijking van het leven. Dat is gevaarlijk, ja funest, zowel voor de „kerk” als voor het „leven”.

Ik wil in dit artikel vooral wijzen op de activiteit van de „Raad voor Kerk en School”. Die is indertijd berucht geworden door

haar optreden in de schoolkwestie van Harderwijk.

We konden in de kranten lezen, dat deze Raad voor Kerk en School onlangs haar Jaarvergadering heeft gehouden. De negentiende. Het was blijkbaar een grote vergadering. Ze werd gehouden in Esplanade te Utrecht. De regering had zich daarbij zelfs laten vertegenwoordigen door de staatssecretaris van Onderwijs. Ook was aanwezig de voorzitter van de Generale Synode van de Ned. Herv. Kerk.

Op deze vergadering heeft de secretaris van deze raad, ds O. V. Henkel een belangrijke causerie gehouden over de arbeid van de Raad.

Hij zei daarin volgens de krantenverslagen o.a. het volgende:

De Raad neemt een wat eigenaardige positie in. Hij lijkt op een onderwijsorganisatie, maar is dat niet.

De Raad staat met één been in de kerk en met één been in de school. Door de Raad wil de kerk meedenken en meewerken in de ruimte van de school.

De Raad spreekt tot allen, die in Nederland bij het onderwijs betrokken zijn. (Principieel onderscheid tussen de organisaties wordt daarbij niet gemaakt.

De Raad richt zich tot het openbaar en tot het bijzonder onderwijs. Want kinderen van hervormde ouders bezoeken zowel de openbare school als het bijzonder onderwijs. De Raad doet daarbij geen keus, dat laat het over aan de verantwoordelijkheid van de ouders¹⁾

De Raad is ook een ambtelijk bedrijf, want hij zorgt voor examenopleiding en heeft ook een documentatiecentrum. Ds Henkel vertelde dat de Raad o.a. meewerkt aan het examen voor het IKOS-testimonium. Jaarlijks leggen ongeveer tweehonderd kandidaten, leerlingen van rijkskweekscholen het examen voor dit testimonium af. Mede daardoor werkt en denkt de Raad mee bij de vorming van de kinderen binnen de wereld der school.

De Raad is als orgaan van bijstand der hervormde synode ook een adviescollege. Hij wil ook advies geven en bijstand verlenen aan ieder werker bij het onderwijs.

Ds Henkel deelde nog mee, dat de Raad een jaar lang had gewerkt aan een uitgebreid rapport over de z.g. mammoetwet. Hij wilde daarover evenwel geen nadere mededeling doen omdat dit rapport nog niet aan de synode was aangeboden.

Tot zover de mededelingen van de secretaris van de Raad.

Op de vergadering voerde o.a. ook het woord Ds N. Beets, medewerker aan het pedagogisch instituut van de Rijksuniversiteit van Utrecht. Deze hield een referaat over de vraag: Denken wij creatief genoeg in het onderwijs?

Dit is wat de kranten meldden.

En het is goed, dat men zich realiseert waarmee we in dit alles te doen hebben.

Er is enerzijds een steeds verdergaand doordringen van het leven van ons volk door de Staat. We beleven een benauwende „Verstaatlichung” van het volksleven. Op alle terreinen.

Maar daarnaast poogt de Ned. Herv. Kerk het gehele volksleven te „verkerkelijken”.

En het is moeilijk uit te maken welke van deze twee grensoverschrijdingen het gevaarlijkste is.

In ieder geval wordt door beide de typische door God geschapen structuur van het menselijke leven principieel geschonden.

¹⁾ De tussen haakjes geplaatste zinnen kwamen niet voor in het verslag dat het Correspondentieblad van de chr. onderwijzersvereniging van deze vergadering gaf!!

doeners gestraft worden — maar dat men toch niet positief waarderen kan en waarmee men zeker niet hartelijk kan samenwerken het volk ten baat.

Als deze mensen aan politiek doen dan bestaat dat nergens anders in, dan in het de overheden voorhouden dat ze ook als zodanig heel de wet van God als een staatswet aan het volk moeten opleggen. Wat hen lokt is het ideaal van een kerkstaat, een staat waarin alle burgers, in ieder geval „uitwendig” naar heel het woord van God moeten leven. En als dat niet mogelijk is, dan blijft er maar één roeping over. Namelijk het ook in staten en raden „neen” zeggen tegen wat de overheden doen. Voorts het die overheden en volken aanzeggen van het oordeel Gods. Zich gelaten schikken in het onvermijdelijke en dus, zij het met tegenzin, doen wat de regeringen zeggen. Zich als volk Gods innerlijk, en zo veel mogelijk ook uiterlijk, losmaken van het werelds gedoe van volken en overheden. En ten slotte: zich terug trekken in eigen kring en eigen kerk, zo de wereld mijden en op hoop tegen hoop de nieuwe wereld tegemoet zien.

Zie, tegenover deze fundamentele miskenning van wat God van zijn kinderen vraagt met het oog op volk, staat en overheden, moeten we onze roeping, onze roeping als christen-Nederlanders, onze christelijk-politieke roeping verstaan en volbrengen.

En die is vóór alles deze, dat we zullen geloven, en dus metterdaad erkennen in heel ons leven, dat God over héél de wereld, over alle volken en overheden regeert en dat Hij alle macht in de hemel en op de aarde, ook over koningen en vorsten, heeft gegeven aan de Middelaar Gods en der mensen, de mens Jezus Christus, onze oudste Broeder.

We zullen voorts moeten verstaan, dat God deze overheden niet de opdracht gaf zich dienstbaar te maken aan de kerk. Ook niet

om door middel van haar wetten heel het volk te dwingen tot één leven naar het woord van God! Neen, we zullen het vasthouden, dat God de overheden opdraagt recht en gerechtigheid te handhaven voor alle mensen, hun daarom en zo de vrijheid te geven die nodig is om God te dienen naar zijn woord en voorts de bozen te straffen en de goeden te eren.

Als God overheden geeft die Hem en zijn Christus erkennen als de Souverein ook over de volken en hun regeringen, zullen we dat aanvaarden als een grote zegen van onze God. Maar we zullen het goed moeten weten, dat ook deze overheden geen andere opdracht van God ontvangen dan die welke Hij aan alle overheden geeft. De overheidstaak blijft principieel dezelfde, wie ook de mannen en vrouwen mogen zijn aan wie God die taak heeft opgedragen.

Het is voorts het ambt aller gelovigen de overheden om Gods wil te eren en trouw te gehoorzamen, zich erover te verheugen als God ook door overheden, die Hem niet als hun hoogste Souverein erkennen, het recht laat handhaven, de vrijheid blijft schenken en hun bescherming verleent tegen alle boosdoeners.

De christenen moeten zich voorts ook één weten met heel het volk waartoe ze naar Gods beschikking mogen behoren. Ze moeten dat volk dienen en daarvoor het goede zoeken zoveel hun dat mogelijk is. Ze moeten bidden om de vrede daarvan, omdat in de vrede van dat volk ook hun vrede gelegen is.

Als God hen daartoe roept zullen Gods kinderen ook het ambt van de overheid gewillig op zich nemen en als overheidspersonen zover dat maar enigszins mogelijk is samenwerken met allen die tot datzelfde ambt geroepen zijn. Zij maken van de staat geen kerk en van de vergadering van staten en raden geen kerk- en predikdienst. Neen, ze oefenen hun overheidsambt uit dat, nog eens, vóór alles bestaat in het oefenen van

recht en gerechtigheid, het beschermen van de zwakken en het zoeken van het algemene welzijn.

Als christenen b.v. in een gemeenteraad worden gekozen, behoren zij tot die raad, vormen ze met die raad één college, zijn ze in en met die raad het éne bestuur van de gemeente en werken ze met de andere leden van die raad bij de vervullingen van deze roeping van harte samen. Zij vormen, met de overige leden van die raad, b.v. ook het bestuur van de openbare scholen, waarvoor zij krachtens hun eed goed zullen zorgen en er het beste voor zoeken.

Als de gelovigen zo de overheid zien, zo leven als burgers van de staat waartoe zij behoren, dan voeren zij waarlijk christelijke politiek. Neen, christelijke politiek wordt in eerste instantie niet bedreven door een partij! Dat is een groot misverstand. Partijen kunnen en mogen alleen maar hulpmiddelen zijn om tot een werkelijk christelijke politiek te komen. Dat wil zeggen: tot een staan en leven temidden van volk en staat zoals de HERE dat wil.

Zie, als wij christenen, zo door het geloof in de levende God en zijn Christus leven als nederlanders, als burgers van het koninkrijk der Nederlanden, als onderdanen van onze koningin Juliana, dan mogen we met de woorden van de grote christen-souverein en staatsman Willem van Oranje zeggen:

In Godes vrees te leven
Heb ick altijt betracht....
en:
Voor Godt wil ick belijden
End zijner grooter Macht,
Dat ick tot gheenen tijden
Den Coninck heb veracht:
Dan dat ick Godt den Heere
Der hoochster Maiesteyt
Heb mogen obedieren
Inder gherechtgheyte.

C. V.

En de Raad voor Kerk en School is bovendien een machtig instrument ter verwerking van de „doorbraak”. Deze relatieve onder meer op benauwende wijze het wezenlijke verschil tussen „neutraal” en „christelijk”, tussen „openbaar” en „bizar” onderwijs.

En het funeste is, dat de christelijke onderwijsorganisatie en onderwijzersvereniging niet strijden met die ernst en kracht die nodig zijn.

In het Correspondentie-blad — het orgaan van de Prot. Chr. Onderwijzersvereniging —

wordt het bestaan en werk van deze Raad ten minste als iets geheel normaal geaccepteerd.

Langzaam maar zeker wordt zo de aanval op wat in het reformatorisch reveil van het laatst der vorige eeuw als vrucht van een beter verstaan van Gods Woord en werk werd ontvangen voortgezet. En daarbij wordt overwinning op overwinning behaald — niet het minst door de slappheid, de beginselloosheid van velen, die nog mannen als Kuyper, Bavinck en Woltjer zeggen te eren.

C. V.

Stem uit de kerken

Anonieme Kerkklacht A.D. 1961.

Over de hoofden van de kerkleden heen hebben predikanten en ouderlingen in hun meeste vergaderingen uitgesproken dat er zonder gesprek bekering moet komen, anders kunnen wij als Christenen in Nederland niet bij elkaar komen, niet in de kerk en ook niet elders.

Eén zin van meer dan 1000 woorden.

Een indrukwekkende formule.

Een juridisch-theologische argumentatie.

Maar toen God zelf in het vlees onder ons woonde heeft Hij nimmer het gesprek ontweken, is Hij niet bang geweest om te eten met hoeren en tollenaars, met Farizeeën en Schriftgeleerden. In de bergrede leert ons Christus duidelijk dat de christenen de minste moeten willen zijn. Vraagt men om eerst schriftelijk contact, dan behoort een christen eerst schriftelijk contact op te nemen. Vraagt men om mondeling gesprek, dan behoort een christen eerst mondeling te gaan spreken. En als het kerkrecht zoiets niet toelaat, dan moeten we met Luther dat kerkrecht verbranden. Want het Evangelie is meerder dan alle kerkrecht en alle synodeuitspraken.

Een christen is lid van de kerk omdat hij een lid van Christus is. Een christen gaat naar de kerk om daar gemeenschap te oefenen en het Woord van God te horen. Maar de gemeenschap der kerk is in 1944 door juridisch-theologische uitspraken verscheurd en de gemeenschap der kerk blijft in 1961 op grond van juridisch-theologische uitspraken verscheurd.

In de jaren 1936—1945 hebben de Duitsers het Joodse volk grotendeels uitgemoord. In april en mei 1960 werd de pas afgetreden Duitse president Heuss in Israël ontvangen en op 2 mei 1960 heeft hij een lezing gehouden voor de Hebreeuwse Universiteit te Jeruzalem. Tussen Israël en Duitsland zijn nieuwe contacten gelegd. Tussen gedoopte christenen in Nederland, bovendien uitgaande van dezelfde belijdenisgeschriften, kan geen nieuw contact gelegd worden. De ene kant zegt: eerst een schriftelijke bekering, en de andere kant verlangt eerst mondeling overtuigd te worden.

Kennedy en Chroetsjev, Amerikaan en Rus, Rooms-Katholiek en Communist ontmoeten elkaar in Wenen. Maar gedoopte Christenen, ingelijfd in het lichaam van Christus, kunnen elkaar in Nederland niet te spreken krijgen. Men nodigt elkaar niet uit. En als men belet wordt dat geweigerd. Natuurlijk geargumenterd, zeer nauwkeurig zelfs, met

allerlei theologische en juridische argumenten. Waar God eendracht, waarheid, liefde, zachtmoedigheid, geduld, tegemoetkomendheid en de minste willen zijn gebiedt, daar verbiedt de synode.

Weleerwaarde synodeleden:

Christus zegt U: Een ieder, die in toorn leeft tegen zijn broeder, zal vervallen aan het gerecht.

Wanneer gij dan Uw gebedsgave brengt naar het altaar en U daar herinnert, dat Uw broeder iets tegen U heeft, laat Uw gave daar, vóór het altaar, en ga eerst heen, verzoen U met Uw broeder en kom en offer daarna Uw gave.

Wees vriendelijk jegens Uw tegenpartij, tijdig!

Christus zegt U den boze niet te weerstaan, doch wie U een slag geeft op de rechterwang, keer hem ook de andere toe; en wil iemand met U rechten en Uw hemd nemen, laat hem ook Uw mantel; en zal iemand U voor één mijl pressen, ga er twee met hem.

Bid aldus: Vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onze schuldenaren. Want indien gij de mensen hun misdaden vergeeft, zal Uw hemelse Vader ook U vergeven; maar indien gij de mensen niet vergeeft, zal ook Uw Vader Uw misdaden niet vergeven.

Zalig de vredestichters, want zij zullen kinderen Gods genoemd worden.

Nog vele woorden van Christus zouden hieraan toegevoegd kunnen worden. Als ge de directe en eenvoudige zin van deze woorden niet verstaat en ze met Uw theologisch-juridische exegese weet weg te exegetiseren dan heeft het geen zin U verder te vermoeien met de woorden van het Evangelie. Maar als ge reeds deze woorden ter harte neemt gaat er wat gebeuren in Nederland bij de gedoopte, gereformeerde christenen.

Veel meer is niet te zeggen. Want de fouten zitten niet in de sluitrede, niet in de betrokken stellingen. De fouten liggen op het primair menselijke vlak van een verzoening die niet tot stand kan komen en op het primair christelijke vlak van de door Christus gewenste eenheid van zondaren, die hun zaligheid en heiligheid niet in zichzelf hebben, maar buiten zichzelf bij Jezus Christus zoeken. Een bedroefd lidmaat van Christus.

(Op uitdrukkelijk verzoek wordt deze stem uit de kerken opgenomen. Het is goed kennis te nemen van wat onder de kerkleden leeft. Hoe de redactie van „Opbouw” over de hier aangevoerde kwestie denkt is reeds voldoende duidelijk gebleken - Red.)

mis. En al deze geluiden worden verbonden en gewiegd door de zeewind, die door een grove den wordt gezeefd. Wie zou dan, in de eerste week van april, en met geen twee vierkante voet textiel aan zijn ganse body, zijn ogen niet graag sluiten: onder de brandende kussen van de verrukkelijke zon, deinend in een milde bries, welke de geuren van talloze bloemen meebrengt?

Want zo is het leven aan de Riviera, als u er vóór de seizoendrukke een vroege vakantie kunt genieten. Hier is het paradijs, de grote speeltuin van Europa. Het oog wordt niet verzadigd van zien noch het oor van horen. Hier klatert het leven van schoonheid en vreugde en zonlicht en geuren. Hier leert een mens stelselmatig luieren. Hier wordt de vakantie in alle tijden en wijzen vervoegd en verbogen. Hier laat de mens zijn huis en kantoor achter in een kil regentje, ver weg. Hij distancieert zich van zijn vriendenkring, van zijn kerkelijke familie (het ga hun wel) — hij vergeet zijn zorgen, zijn idealen, zijn plannen, programma, vooroordelen; hij vergeet zichzelf.

Gisteren heb ik met mijn dochters gezwommen in het helderste water, ooit gezien: in het kristallen water van de middellandse zee. Water dat je zou willen drinken, als het niet zo zout was. En zo veel. De tocht met blote voeten over het scherpe kiezelstrand is een penitentie, maar het water verzoet alles. Te drijven in de koude armen van die verraderlijk-schone middellandse zee; te zwemmen in die onmetelijke plas, die van hier rechttoe naar het rumoerige Algiers en Tunis loopt; die van Spanje naar Israël reikt, van onze vriend Navarrete tot Ben Goerion.

Heeft niet Kuyper een turf geschreven over de oude wereldzee? Hebben niet de romeinse keizers hun lustpaleizen doen weerspiegelen in ditzelfde blauwe nat? Is niet Paulus hier over gevaren, in voor- en tegenspoed? Is het Evangelie niet over deze zee naar Rome en Gallië gebracht? Ja, is er geen theorie, die de doorbraak bij de rots van Gibraltar, en het vollopen van deze enorme lagune, als de historische zondvloed wil verklaren?

Jazeker, deze middellandse zee was vroeger het einde der aarde. De griekse eilandbewoners leefden achter die einder. Dit was de zee, waaruit Petrus meende dat de aarde was ontstaan, en waarin ze dreef. Dit was immers ook de zee, die, samen met de Perzische Golf, de grenzen van Salomo's wereldrijk aangaf: van zee tot zee zal hij regeren.

Wie van al die darterende mensenkinderen hier weet nog van zondvloed, van Evangelie, van zonde en genade? Wie ziet vandaag nog dat deze zee de verbinding vormt tussen het oude en het nieuwe testament, tussen Salomo's wereldrijk „van d'Eufraat tot aan des werelds end” en Christus' mandaat betreffende „Jerusalem en geheel Judea tot aan de einden der aarde”?

Toch is deze zee, die ik buiten mijn gesloten ogen weet en hoor, een symbool van Pasen, een schakel tussen oud en nieuw, een verbinding tussen de scharen, die de wet wel — en die ze niet kennen.

Waar ligt het aan — zo peins ik mijn Paasmeditatie — dat het Evangelie door de grote massa van het eenmaal gekerstende Europa niet meer wordt verstaan? De boodschap, waarvoor Paulus tienduizenden kilometers heldhaftig heeft afgezworven, waar velen zich voor hebben laten ter dood brengen, is verloren geraakt.

Ergens vijftienhonderd kilometer noordelijk van hier is het vrome volk vergaderd; daar zingt men blij met dankb're psalmen: Gods rechterhand doet grote kracht. Zalig, die het Woord horen. En bewaren. En dóen.

Op deze Paasmorgen hebben ook aan de Riviera klokken geluid. Enkele tientallen gasten uit ons kamp gingen — goed gekleed, kennelijk rooms-katholiek — ter kerke. Buiten het seizoen wordt hier geen protestantse kerkdienst gehouden. Dies hebben wij samen met de kinderen het Paasevangelie gelezen, en een preek. De grote massa zoefde langs de boulevards, luierde aan het strand, of lunchte in de vele luxueuse restaurants. Tenslotte zijn ook wij op ons terrasje boven het strand gaan zitten genieten: midden in de wereld, toch losgekocht van die wereld. En daar lig ik dan aan mijn gedachten te weven. Een beetje ongekled. Een beetje ongecontroleerd misschien.

Pasen aan de Riviera

Als ik even mijn ogen opendoe, zie ik niets dan felle kleuren onder een klaterende zon. Aan de ene kant een lichtblauwe hemel boven de diepblauwe zee, die samenkomen in vage rotslijnen. Aan de landzijde: groene heuvels, gestoffeerd met blanke huisjes, hardgroene palmen of grauwoene dennen.

Dat alles zie ik als ik mijn ogen opendoe. Maar ik doe mijn ogen niet open. Ik voel er niets voor. Als ik ze dicht houd heb ik al meer dan genoeg contacten met het speelse, bruisende leven rondom mij.

Mijn oren zijn vol van het eeuwig ruisende lied van de zee, geritmeerd door de kleine golven, die enkele meters onder mij op de lavarotsen breken. In de verte is het gejuich van kinderen op het smalle strand of tussen

de rotsen in het water: donkere franse kindertjes, slanke engelse girls, vlezige belgjes en kleine beschaafde zwitsers. Zij juichen, elk op zijne wijze. Gods eer klinkt uit het stof. Want deze aarde is des Heeren, met heel haar volheid.

Het zijn de nederlandse kinderen die zich het verst in zee wagen, die het hardst roepen. Een volkje, geboren uit zeerovers; sommigen zwemmen, anderen schommelen in een kano of op een luchtmatras — niet ongevaarlijk. Op korte afstand onderscheid ik het kirrend geflirt van een paar jonge fransen, die — gelukkig — geen hekel aan elkaar hebben. Zelfs met mijn beste schoolfrans vermag ik hun zoete conversatie niet te volgen — maar ik krijg de indruk, dat ik er ook niet veel aan

Zouden wij Christenen die wereld, welke thans niet meer door het Evangelie wordt bereikt, nog kunnen winnen voor de Heiland? Hoe dan: door staag in 't aaklig zwart te gaan? Door Gods azuren kust te negeren? Door de vriendelijke groet van een heidense familie vandaag onbeantwoord te laten? En door al die ijzingwekkende, orthodox-gereformeerde gewoonten uit te dragen, die in het verre vaderland als streng-calvinistisch en typisch gereformeerd gelden?

Dat zou niet mooi zijn. Stel je voor, dat wij in onze bescheiden bagageruimte ook een hoeveelheid zinloos „gereformeerd” ritueel zouden meevoeren: het kerkelijk geleuter, het nare kerknieuws, de critiek op de preken, de schorsingen, het ziekenrapport onzer predikanten.

En dan de synode, die in Assen uitvoerig aan de „rol” gaat. Wie van de vacatiegangers hier zouden we er blij mee kunnen maken? Zouden onze kerken niet rustiger en gezonder en Gode-welgevalliger kunnen leven zonder dat met die verouderde rompslomp? Zou het leven der Christgelovigen niet terugvallen tot zijn elementaire en overzichtelijke en natuurlijke verhoudingen — wanneer wij onze proffen en predikanten, plus een selectie ouderlingen, gemeenlijk alle drie jaren naar de Riviera stuurden, op conditie: dat ze daar de zaken, die in mindere vergaderingen niet afgehandeld hebben kunnen worden, of die tot de kerken der meerdere vergaderingen in 't gemeen behoren, het éérst zouden afwerken, en wel zo haast men zulks hebben kan, alvorens de eerwaarde heren en broeders in zwembroek aan het strand zouden mogen verschijnen? Ik verzeker elk die dit aangaat, dat Gods ongekend schone natuur aan de franse zuidkust een wijder blik schenkt op ons potsierlijk gewichtige kerkelijke gareel, dan geheel Assen kan bieden.

Maar foei, wat een gedachten. Laat geen ketterjager er achter komen, want dan is onze pers te klein. Ordnung ist das halbe Leben!

We lezen dezer dagen op reis de brieven van Johannes. Kostbare kleynoden. Daaruit leren we dat we maar met twee dingen hebben te maken: dat alles goed is met de Heere, en dat alles goed blijft onder elkaar. Van deze twee geboden is de ganse Bijbel vol. En wie vol is van deze Schrift heeft zijn beide handen vol.

* * *

Ergens hoog door de bergen achter mijn rug loopt de Strada Romana, de oude romeinse heirweg. Dat is de primitieve — door Aurelius aangelegde en door Napoleon verbeterde — straatweg van Rome via Marseille en Avignon naar Aken, als ik goed ben ingelicht. Wellicht loopt diezelfde weg ook door Trier, waar Matthias is begraven, en waar Athanasius nog heeft gepreekt in de oude basilica. We hebben die beroemde weg gezocht en gevonden: een deels verouderde, maar nog bruikbare en gebruikte bergweg, met veel uitzicht op de blauwe zee.

Ik zie Paulus over die weg gaan.

Mogelijk heeft hij op zijn reizen naar Spanje en Frankrijk gebruik gemaakt van deze gebaande weg? Dat hij vanuit Rome naar het noorden zou zijn getrokken, en als Hannibal over de ruige Alpen geklommen, laat zich niet horen. Ten tijde van de uitzending van 's Heeren apostelen was er een gebaande weg gereed voor het Evangelie. Die weg liep langs de volle lengte van de Riviera.

Misschien ook is Paulus per scheepje naar het westen getrokken? Dan kan hij geland zijn aan een der oude haventjes van de middellandse zee: misschien in Antibes, Marseille of Toulon? En waarom niet hiér, waar ik lig te peinzen, waar ook Napoleon is geland toen hij van Elba kwam, en waar de geallieerden in de laatste wereldoorlog aan wal zijn gestapt?

Deze gedachte is de moeite waard om mee verder te spelen, als je je ogen dicht en niets beter te doen hebt. Want of Paulus nu heeft gevaren of gewandeld, dat hij hier geweest is wordt beweerd. Dan heeft hij deze blauwe zee met de gallische eilandjes gezien; zich verlustigd in de overdadige bloemenpracht van de Riviera dei Fiori; met deze gebrunde mensjes gesproken, met vissers en zeelieden, romeinse soldaten en kooplui. Hij heeft de blijde boodschap gebracht: dat de Alpen vrede zullen dragen, de lavarotsen

heilig recht; dat het ellendig volk door Gods goede hand uit zijn lijden zal worden getrokken, dat recht zal worden gedaan aan verdrukker en aan verdrukten. Zo bracht hij licht aan een volk, dat onder de subtropische zon in duisternis woonde.

Daarna is Paulus wellicht naar het noorden getrokken, naar killer gewesten: Frankrijk door, noord-Frankrijk, misschien zelfs tot België. Per pedes apostolorum: op zijn apostelvoeten. Hoe liefelijk waren op deze bergweg de voeten van de vreugdebode, de evangelist!

En waarvoor reisde Paulus eigenlijk die vele duizenden kilometers? Welke enorme motorische kracht heeft hem rusteloos voortgestuwd langs eindeloze wegen, steeds verder de vreemde in, steeds verder verwijderd van de bescherming van eigen haard en volk? Dat was niet om de schone Riviera te bezien, of om eens lekker uit te rusten, of om aan zijn reishonger te voldoen, of om het geluk te zoeken.

Paulus heeft gehoorzaam zijn opdracht uitgevoerd, scherp oplettend, of hem een open deur werd gegeven, dan wel of deuren voor hem gesloten werden. Hij wandelde zijn weggetje aan Gods hand: zonder geloofsbrieven, zonder kerkenorde in zijn ransel, zonder formulieren van enigheid. En toch zag hij zó maar of hem een deur werd geopend: of zijn hoorders acht namen op het woord Gods. Wij paulinistische kerkmensen torsen een vracht kerkelijke papieren — en lopen niettemin hiér met onze neus tegen een gesloten deur — en ginds pogen we een open deur in te trappen. En van iemand, die deze droeve regel niet volgt, zeggen wij dat hij de gave der discretie niet bezit. Wij hebben zieners nodig die ons erop kunnen wijzen, dat ginds een zendingsveld gesloten werd en dat om ons heen de velden wit zijn om te oogsten.

Gelukkig, Paulus zag met kinderlijke ogen Gods hand op zijn weg. Hij heeft zeerovers tot tranen bewogen, en visserskinderen gedoopt, aan armen het Evangelie verkondigd: dat het met de dood niet uit is, en dat de eersteling van dit mensengeslacht de dood heeft overwonnen. Zo werden deze einden der aarde het veelbelovend begin van nieuwe werelden.

* * *

Maar de lamp van het Evangelie is niet blijven schijnen aan de Riviera. Evenals in klein-Azië, in Egypte en Rome zijn latere generaties verloren gegaan voor het nieuws van Pasen. Ze kregen de zon van de Riviera liever dan de zonne der gerechtigheid; ze werden weer zon-aanbidders, zoals de horden heidenen van vandaag zijn. De wereld heeft de duisternis liever gehad dan het licht.

De wereld? Of de kerk?

Maar het was toch de kerk, die de boodschap van Pasen heeft aangenomen, en later verloochend?

Nu, dan mogen wij in onze goede kerken wel terdege oppassen, dat niet ook hier de lamp van het Evangelie uitgaat. Want wát leven wij nu nog uit de blijdschap van Pasen? Waarin zijn wij een licht op een kandelaar? Wat doen wij om een gevallen wereld jaloers te maken op de vreugde der kinderen Gods?

Ons nationale christendom is dood als een pier, maar het lijkt is goed geconserveerd. Oude tradities in massa. Veel taboes, veel geboden zonder zin. Veel krachtige dwang en bijna goddelijke adat. Predikanten, die een stapje buiten de gecartografeerde oude paden durven te gaan, worden met de ambtelijke kruisdood bedreigd. Schrijvers en sprekers, die iets meer of iets minder dan de grootste gemene deler van ons christenvolk loslaten, worden verketterd, geschorst, afgezet, opgehangen. Wij bouwen de graven van profeten, en stenigen die profeten eerst. Als voorheen. Waarmee de cirkel rond is, en gehele generaties kunnen ondergaan — afgestoten door een liefdeloze christenheid.

Maar Gode zij dank! Onze Heiland heeft die afschuwelijke cirkel doorbroken, door het leven te hervatten. Hij wekt gestenigde profeten tot nieuw leven en breekt hun grafmonumentjes open. Hij blaást in onze gewichtige poppenkast en troost het hart, dat schreiend tot Hem vlucht.

Zegt het aan onze jeugd, als de Heiland u lief is: dat achter onze mismaking van de Paas-boodschap nog altijd van de HEERE spreekt, die geen lust heeft aan de dood van zijn kinderen, maar die zich een gemeente

vergadert tot het eeuwige leven; een gemeente van mannen en vrouwen, die door de slechte façade van ons kerkelijk christendom heen zien. Mensen, die Gods woord niet slechts horen, maar ook bewaren. En doen.

Dat was immers de boodschap van Paulus aan de Riviera.

Dat is het blijvende goede nieuws van Jezus Christus.

D. W. L. M.

BOEKBESPREKING

Edwald Mand - De Trouweloze.

Vertaald door: Jacoba M. Vreugdenhil en J. W. de Groot.

Uitgave: J. H. Kok N.V., Kampen.

Prijs: f 7.90.

Toen ik De Trouweloze — een roman over de profeet Hosea — kreeg toegezonden ter recensie, was ik wel wat sceptisch gestemd. Want een roman over een profeet, van wiens leven bovendien niet zoveel bekend is, scheen mij een hachelijke zaak toe. Maar bij het lezen veranderde dit; en ik vind het alleszins verantwoord, dat dit boek van de in Estland geboren Edwald Mand nu ook in een goede Nederlandse vertaling van Jacoba M. Vreugdenhil en J. W. de Groot beschikbaar is.

Zoals dikwijls gebeurt bij een reconstructie van het verleden in een verhaal, soms ook in een preek bij het schilderen van bepaalde achtergronden moet de fantasie aanvullen, wat ons uit de Bijbel niet direct bekend is. Dat heeft ook Edwald Mand gedaan.

De jeugd van Hosea, de zoon van Beeri, diens worsteling met God om tot klaarheid te komen, zijn eerste en later de tweede, beslissende ontmoeting met Amos van Tekoa, zijn liefde voor Zilpa, die hij niet kan trouwen en zijn priesterdienst in het goddeloze heiligdom te Bethel zijn schakels in het verhaal, dat Edwald Mand opbouwt, voordat Hosea tot zijn profetie komt.

Veel fantasie — maar niet in 't wilde weg. Het is telkens zó, dat we met andere gegevens uit de Bijbel zelf kunnen zeggen, dat het op deze wijze gebeurd kan zijn. Een fantasie, die zich als het ware steeds weer toetsen laat aan de Bijbel.

Daarbij is het levensdoel van Hosea, datgene dus, waarvoor de Here hem heeft willen gebruiken in een helder Bijbels licht geplaatst. We zijn zelf toeschouwer van de verschrikkelijke zonde van een volk, dat de dienst van God verving voor het dienen van de Baäl, met alle ontucht en zelfzuchtigheid — ook onder de priesters — die daarbij hoorde.

Wat mij ook bijzonder getroffen heeft, is de beschrijving van Hosea's worstelen om helderheid. Is het inderdaad de stem van de Here, die hem roept of zijn zijn visioenen een product van zijn eigen zielestrijd en wensen? Door de tekening van dit alles komt Hosea ons héél dicht bij. Het gebeurt immers dikwijls ook in ons leven, dat we niet weten, hoe we bepaalde gebeurtenissen moeten zien. We vragen ons dan af, of dit of dat nu iets is, wat de Here van ons vraagt, of juist een verzoeking van de duivel, met als resultaat soms een om de tuin leiden van onszelf; vaak met vrome bedoelingen en woorden. Hosea komt tot klaarheid, doordat hij zich geheel overgeeft aan de Here en zo ook zijn doen en denken laat bepalen door wat de Here als Zijn wil heeft bekend gemaakt. De Trouweloze — dat is Israël, maar dat is ook de ontuchtige Gomer met wie hij op bevel van God moet trouwen — blijft hij oproepen tot bekering. Hij blijft ze ook zoeken.

Dit alles wordt geplaatst tegen een levendig getekende historische achtergrond van die dagen, zowel politiek als maatschappelijk.

Het boek is keurig verzorgd uitgegeven door de firma Kok in Kampen en, zoals ik al zei, uitstekend vertaald. Het blijft jammer, dat goede boeken, zoals ook dit, voor velen vaak te prijzig zijn. H. C. E. Smit-Labots.

Ina Boudier—Bakker: **Finale**,

P. N. van Kampen & Zoon, A'dam;

Maria Dermout: **Nog pas gisteren, De Salamander**, Querido, A'dam;

E. Breton de Nijs: **Vergeelde Portretten, De Salamander**, Querido, A'dam.

Deze boekjes, stuk voor stuk het lezen waard, kwamen mij min of meer toevallig tegelijk in handen. Daardoor werd ik getroffen door merkwaardige verbanden. Het gevolg is: een boekbespreking, die meer een vergelijking zal blijken, dan een eigenlijke bespreking. Dat heeft weer het voordeel van grotere onbekendheid met de inhoud, wanneer U zich tot lezen zet!

„Finale” beschrijft de levensavond van een rijkgetrouwd volksmeisje. De familie heeft haar met de grootste tegenzin aanvaard. Voor haar eigen kinderen wordt haar verleden angstvallig verzwegen. Zo stond ze eenzaam, en als het er op aan komt, ook alleen in haar milieu.

Dat grijpt haar pas goed aan, wanneer haar man is gestorven en ook de huisvriend. Het verlies van de laatste vooral laat haar ontredderd achter. Zo erg, dat ze eensklaps met heel deze omgeving wil breken. Maar dat gaat zo gemakkelijk niet. Want haar huis behoort tot het kapitaal. Daarom zoeken de kinderen een tussenoplossing: moeder gaat eerst maar eens een zomer naar zee. Daar leeft ze dan eenzaam en voor zich zelf. Geen oog voor anderen. Zelfs haar kinderen zijn hinderen voor haar zelfcontemplatie.

Eén keer grijpt ze terug naar wat er nog is. Ze heeft nl. nog een zuster, met wie ze de kleine vreugden van het armoebestaan heeft beleefd. Bij de dorpsbakker zag ze gebakjes, zoals ze vroeger samen snoepten, en met twee van zulke heerlijkheden aanvaardt ze de reis. Haar zuster is ondertussen ook een oud mens geworden, armetierig, met een bijna kaal hoofd. Maar altijd fatsoenlijk geweest. Bovendien heeft ze het geloof gevonden. Een geloof, dat haar de zekerheid geeft, dat „al” haar „vijanden” straks de straffende wraak der gerechtigheid zullen moeten verduren. In dit triumfantelijk bewustzijn wordt de rijke zuster afgewezen.

„Finale” is een boek zonder uitzicht: geen geloof, een zinloos leven. De hoofdpersoon beredeneert dat ook. Gelukkig echter is het mensenhart vaak beter dan zijn leer: om een stief-kleinzoon, die in de knoop zit, wordt haar energie weer gewekt. Doch als ze dan het oude huis weer zal bewonen, gebeurt het in vooruitzien naar wat ze zelf nog een keer te genieten krijgt.

Dikke woorden worden nergens gebruikt. Juist daardoor wordt het god-loze leven schril getekend in zijn onbevredigdheid.

De haat tegenover God komt uit in de tekening van de „gelovige” zuster.

„Nog pas gisteren” brengt ons in een heel andere sfeer. Naar het leven van de Nederlanders in Indië, in de goede oude tijd. De hele doening wordt sober maar prachtig beschreven. Je verkeert onder het lezen bij die mensen en ziet door hun ogen. En je begrijpt hoe het kind in het aanvoelen van de natuur met al zijn geheimen één wordt met de inheemsen. De ban van de bezielde dingen, waarin de doden naast ons blijven voortleven, komt met beklemming zelfs over de lezer. Het heimwee naar het „oude rijk”, de Hindoe-tijd op Java, doet ons mee hunkeren naar wat vroeger was.

Als we lezend de overgang van „Finale” naar deze tropenwereld maken, begrijpen we er iets van, dat zo vele Nederlandse heidenen hun hart hebben opengezet voor de geest van dat Hindoeïsme, dat een vrede najaagt, die men zelf moet verwerven, door zich zelf te overwinnen, te ontledigen en op te gaan in het éne Nirwana. Een vrede, die wel volstrekt leeg is, maar tenminste een nu gewilde leegheid is. Dat willen schijnt ze vóór te hebben op de leegheid van „Finale”.

Het derde boek speelt in een clan van Indische Nederlanders. Christendom speelt ook hier nauwelijks een rol. Kinderen uit één gezin gaan bv. naar de school der Zusters en naar de Protestantse, naar het uitkwam. Men trouwt of leeft samen met inheemsen, die Mohammedaan zijn. In dit opzicht is het milieu van „Vergeelde Portretten” niet anders dan de vorige. Maar er is iets anders wel. De eenzaamheid is er niet! Het is een clan. In alles wordt gedacht vanuit „de familie”; de doden, nu vergeelde portretten, leven nog steeds mee! Zo dichtbij, dat er op gezette tijden wierook wordt geroekt.

In de eerste boeken de eenzaamheid van mensen, die alleen bleven; hier is ieder in gebed in het leven van de familie. Alles van hem is onderwerp van gesprek; als een vampier heeft de familie hem vast. Toch willen

ze Westers wezen. In uiterlijk levenspatroon, in hun verlicht-zijn, door niet bijgelovig te wezen. En de hoofdpersoon, die in Leiden gaat studeren, wordt Westers. De alles wetende, alles beroddelende, koppelende familie wordt hem een obsessie. Vooral wanneer hij, terug in Indië, de leegheid van ook dit bestaan, als het ware gedemonstreerd, ziet in de volstreekte nulliteit van Kitty, de tweede prima donna in dit boek.

Door disputen met een Javaanse communist-student in Leiden was zijn vanzelfsprekendheidsgeloof aan de rechtmatigheid van de positie der familie tegenover de inheemsen verloren gegaan. De confrontatie met het familieleven om Kitty heen doet hem vervreemden. Hij raakt er van los.

Ook dit milieu leeft voor zich. Al mag dan de familie een soort super-persoon zijn. In de familie gaat het er toch weer om de eigen leidende positie te handhaven.

En wat heeft de man, die vrij werd? Vergeelde portretten. Alleen een ander woord voor: niets. Hij, eerst in zijn grote familie, later er naast, staat even eenzaam als de veenzaamde vrouwenfiguur uit „Finale”, even eenzaam als het kind, dat „gisteren” nog tussen twee werelden stond.

Alle drie boeken zijn goed geschreven. Zeer de moeite waard om er kennis van te nemen. Het is wel eens goed, dat de huiver ons bekruipt onder het lezen, zowel voor het ene als het andere levensmilieu. En dan te bedenken, dat hier bij ons in Holland twee mensen op de vijf geen ander perspectief hebben; en dat kerkelijk Nederland door zoveel ongeestelijks een mistgordijn heeft gelegd daar, waar het uitzicht gevonden worden kan.

Ms.

BOEKAANKONDIGING

Bij de copiëerinrichting Van de Berg, Broederweg 6, Kampen verscheen een bijbelplaatsen register op deel 1—3 van het boek van Prof. Dr. K. J. Popma „Levensbeschouwing”. De toezending geschiedt na bestelling per brief waarin voor 30 cent aan postzegels is ingesloten.

PERSSCHOUW

Canonisme

Onlangs schreef Ds B. Jongeling een artikel over het „Confessionalisme”. We namen dat in deze rubriek over. Verleden week publiceerde hij in het Kerkblad van Overijssel en Gelderland een stuk over Canonisme. Ook dat geven we hier graag een plaats. Want het daardoor aangeduide gevaar bedreigt ons niet minder dan dat van het confessionalisme.

Ds Jongeling schreef het volgende:

Het woord canon betekent regel, maatstaf. Het wordt speciaal gebruikt in verband met de Schrift als het Woord Gods. We spreken van de Oudtestamentische en de Nieuwtestamentische canon, dat wil zeggen: de verzamelingen boeken die we erkennen als het Woord van God en die daarom voor ons gezag hebben, gezaghebbende regel zijn voor geloof en leven.

Het woord canon is voorts ook speciaal in gebruik gekomen voor de regels van het kerkrecht. Onder het canonieke recht verstaan we 't kerkrecht, dat in de Middeleeuwse kerk werd vastgelegd. En we plegen de Gereformeerde kerkrechtleraars als b.v. Voetius wel te betitelen met de naam canonici. Het is dan wel gebruik geweest om te spreken van de beste canonici, ten einde met een beroep op zulke kerkrechtleraars bepaalde kerkrechtelijke praktijken te verdedigen, praktijken, die evenwel lang niet altijd in overeenstemming waren met de geest van de Gereformeerde kerkregering.

We willen, na iets gezegd te hebben over confessionalisme, nu iets opmerken over canonisme. Ik meen, dat we canonisme aldus kunnen omschrijven dat het is zulk een opvatting en hantering van de regelen der kerkorde, dat deze worden verstaan als juridische wetsartikelen, om dan op deze wijze de kerken en haar leden eraan te binden.

Er staat ergens in de kerkorde, dat het Avondmaal ten minste alle twee of drie maanden gehouden zal worden. Er zijn enkele kerken in ons land, die elke maand het Avondmaal vieren. En ik heb al eens ergens gelezen, dat dit afwijking van de kerkorde is. Dit nu is canonisme: het „alle twee of drie maanden” opvatten als een wetsartikel, om te spreken van schending wanneer men elke maand Avondmaal viert. Trou-

wens, dit laatste is nog niet eens in strijd met wat er staat. Het artikel der kerkorde zegt immers: **minstens** alle twee of drie maanden. Om de drie maanden is het uiterste minimum. Maar om de twee maanden is ook nog een minimum. Bovendien heeft de synode van Dordrecht van 1893 al uitgesproken: Elke Kerk heeft vrijheid om, zo ze dit oorbaar en nuttig acht, van deze tijdsbepaling af te wijken. Dat is een verstandige uitspraak van die synode geweest. Zij heeft begrepen, dat we wat de kerkorde zegt, niet mogen hanteren als een juridisch wetsartikel, maar dat er een zekere vrijheid moet zijn.

Het is goed, zo zegt de belijdenis, om een zekere orde op te stellen, want God wil, dat alle dingen op ordelijke wijze geschieden. Maar die orde moet niet worden een aanleggen van knelende banden.

Ik herinner ook aan wat staat in art. 68 der kerkorde, n.l. dat de dienaars alom des zondags, ordinaarlijk in de middagdienst de Catechismus zullen uitleggen, met dien verstande, dat men, zoveel mogelijk, in één jaar rondkomt, waarop de Catechismus ook is gemaakt. Er zijn kerken waar men om de andere zondag, of om de andere maand, in de morgendienst, de Catechismuspredikatie heeft. En er is, denk ik geen enkele kerk, die in een jaar rondkomt. Er zijn allerlei zondagen waarop men op het punt van de Catechismuspraak verstek laat gaan. Op de Avondmaalszondagen pleegt men geen Catechismuspraak te houden. En meestal laat men ook een predikant van elders geen Catechismus preken, tenzij dan in vacante gemeenten waar men altijd predikanten van elders heeft. Als we nu aannemen, dat een dienaar des Woords vier zondagen per jaar vakantie heeft, voorts vier zondagen een classisbeurt moet vervullen en dan dat er vier zondagen per jaar Avondmaal is, dan komen we elk jaar twaalf zondagsafdelingen van de Catechismus achter. Nu kan men z'n toevlucht nemen tot het „zoveel mogelijk”. Maar men kan toch niet zeggen, dat het onmogelijk is om op de Avondmaalszondag Catechismus te preken, ook niet dat het onmogelijk is een dienaar des Woords van elders Catechismus te doen preken.

Het is, geloof ik, helemaal niet erg, dat het in de praktijk zo gaat als hier werd getekend. Er is iets voor te zeggen, dat de eigen predikant geregeld de Catechismus behandelt. Hij volgt misschien het hele geschrift door een bepaalde lijn, en die lijn wordt onderbroken wanneer er een zondag tussenuitvalt, die door een ander wordt behandeld.

Er is ook iets voor te zeggen, dat de nabetrachtingspredikatie niet gebonden is aan de afdeling die juist aan de beurt is. Maar men kan toch niet zeggen: dit is onmogelijk! Welnu, het zou canonisme zijn wanneer we deze regel gingen hanteren als een juridisch wetsartikel en kerkelijk strafbaar gingen stellen wie er zich niet op dié manier aan houdt.

Zo zijn er wel meer dingen te noemen uit de kerkorde. Niet alles wat daarin staat is rechtstreeks aan het Woord Gods ontleend, zodat we op grond daarvan betrachtting van de gestelde regel mogen eisen. Trouwens, we moeten ons ook hiervoor wachten, dat we het Woord Gods zouden gaan opvatten en hanteren als een verzameling van wetsartikelen.

Onze hoogste profeet en leraar kiest daartegen zeer scherp positie. Hij gaat in tegen de Farizeese opvatting van de wet, niet alleen tegen wat de Farizeërs **erbij** gemaakt hebben, maar ook tegen hun **verstaan** van de concrete geboden. Dat voerde enerzijds tot een opleggen van ondragelijke lasten en anderzijds tot grote ongebondenheid.

We moeten niet te haastig zijn met de beschuldiging: afwijking van de belijdenis, valse leer. We moeten evenmin te haastig zijn met de beschuldiging: afwijking van de kerkorde, het recht des Heeren wordt aangetast!

Het komt er op aan, dat ons kerkelijk leven ingericht zij naar het Woord des Heeren en dat we in alles dáárop weer teruggrijpen. Wanneer we een kerkordebepaling ter hand nemen, afgezien van het Woord des Heeren, zonder de zin ervan, die in het Woord des Heeren gegrond moet zijn, te vatten, en we gaan dan met die bepaling op-zich-zelf een kerk, een ambtsdrager te lijf, dan betrachten we niet de wet zoals die ons gegeven is en zoals die bedoeld is.

Wetticisme is een gevaar dat ons aldoor bedreigt. Met betrekking tot wat de Bijbel zegt, en ook met betrekking tot wat in de kerkorde staat.

Een en ander wil natuurlijk geenszins zeggen, dat we maar naar willekeur kunnen handelen, zonder ons iets van de kerkorde aan te trekken. Maar het maakt groot verschil met welke bepaling we te doen hebben. En het maakt ook groot verschil op grond waarvan we ten aanzien van een bepaald punt de kerkorde niet naar haar **letter** betrachten.

C. V.

VAN HIER EN GINDS

Bijbel in Spanje

Toen George Borrow in 1835 naar Spanje vertrok namens het Brits en Buitenlands Bijbelgenootschap, heeft hij een tijdlang onbelemmerd zijn werk kunnen verrichten. Hij kreeg ook toe-

stemming voor druk van een nieuw testament in het Spaans. Later werd het moeilijker voor hem. En zo is het eigenlijk gebleven tot op de dag van vandaag. Des te verheugender is het te mogen vernemen, dat de vertegenwoordiger van het bijbelgenootschap, goed geslaagde bijbelweken kon organiseren in Barcelona, Madrid, Sevilla en Valencia. Verder werden behalve in genoemde ook in een 14-tal andere plaatsen tentoonstellingen gehouden met als middelpunt: de gang van de Bijbel door de wereld.

Een nieuwe bijbelvertaling

Kwam in 1921 de vertaling van het Nieuwe Testament in Lamba gereed, thans is er een vertaling van de gehele Bijbel verschenen. Lamba wordt gesproken in Noord-Rhodesia en Katanga door ongeveer 70.000 mensen. De vertaling werd voltooid door twee zendelingen en drie Afrikaanse assistenten.

Bijbelstudie in Amerika

In het begin van mei werd er in het Buffalo-district een grote bijbelstudieweek gehouden. Het Amerikaanse Bijbelgenootschap en meer dan 100 kerkelijke gemeenten werkten hieraan mee. De bedoeling van deze studieweek, die als thema had „de betekenis van de Bijbel voor ons dagelijks leven”, was het bevorderen van bijbel-lezen en bijbelstudie. Bij de organisatie van het geheel was betrokken ds Robertson, de studie-secretaris van de United Bible Societies.

Bijbelverspreiding

Door de 23 bijbelgenootschappen, die samenwerken in de United Bible Societies, werden in 1959 in totaal 29.538.068 bijbels en bijbelgedeelten verspreid. Dit betekent in vergelijking met de cijfers over 1958 een toename van ruim 3 miljoen exemplaren. Hoewel het hier om zeer grote aantallen gaat, mogen we niet vergeten, dat het merendeel van deze miljoenen bijbelboeken zijn, zoals evangeliën, en dat de bijbelgenootschappen zeker het dubbele aantal bijbels en bijbelgedeelten zouden kunnen verspreiden, als er voldoende gelden waren.

Drieduizend deelnemers aan het Concilie

Maandag 14 november heeft paus Johannes de leden en raadgevers van de commissie en secretariaten, die zich bezighouden met de voorbereiding van het komende concilie van de R.K. Kerk, in audiëntie ontvangen.

Met deze audiëntie begon dan de voorbereiding in engere zin tot het concilie.

Men schat dat ongeveer 3000 kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders aan het concilie zullen deelnemen. De Italianen onder hen zijn ruim 300 man sterk. Uit de rest van Europa, Italië dus niet inbegrepen, verwacht men een 400-tal kardinalen, aartsbisschoppen, abten en andere kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders. De R.K. Kerk in Amerika zal door circa 600 man vertegenwoordigd zijn, die in Azië door 350 en die in Afrika door 190.

Schoolstrijd op Ceylon

Zes rooms-katholieke bisschoppen hebben in Colombo een verklaring uitgegeven, waarin verzet wordt aangetekend tegen het plan van de regering om de confessionele scholen op Ceylon over te nemen.

Het Ceylonese Huis van Afgevaardigden heeft een wetsontwerp aangenomen, waarbij de regering het toezicht krijgt op meer dan tweeduizend door de staat gesubsidiëerde scholen. De Senaat zal dit wetsontwerp komende week behandelen. De bisschoppen eisen in de verklaring een „katholieke sfeer en doeltreffend katholiek toezicht” op door rooms-katholieke kinderen bezochte scholen en zeggen dat het huidige wetsontwerp niet de daartoe nodige middelen biedt.

Laatste Amerikaanse Zending uit China

De laatste Amerikaanse zending, die nog in de Chinese volksrepubliek werkte, heeft thans dit communistische land verlaten. Het is de 35-jarige lutherse predikant Paul J. Mackensen, die 12 jaar in China heeft doorgebracht, waarvan 5 jaar in de gevangenis, omdat hij van spionage was beschuldigd. Toen hij in maart 1957 op vrije voeten kwam, besloot hij toch in het voor hem zo gevaarlijke land te blijven, want hij achtte het zijn roeping het chinese volk te dienen. Hij werd o.a. docent in de Engelse taal aan een onderwijsinstelling te Shanghai. Over de reden van zijn vertrek is nog niets bekend.

Humanistisch Verbond

Op 17 februari heeft het Humanistisch Verbond zijn vijftienjarig bestaan herdacht. Dit gebeurde o.m. in bijeenkomsten op die dag in Amsterdam, Arnhem, Hengelo en Groningen (op 19 februari). Op al die bijeenkomsten hebben sprekers het woord gevoerd en werd voor verstrooiing in de vorm van muziek en cabaret gezorgd.

De wil tot vernieuwing, die na de tweede wereldoorlog ook in het buitenkerkelijke volksdeel leefde, heeft vorm gekregen in het Humanistisch Verbond. Dit heeft aan buitenkerkelijkheid een eigen gezicht gegeven. Voor het huma-

nisme is in het Nederlandse volksleven een eigen plaats veroverd, opdat het een eigen bijdrage kan leveren aan het geestelijk leven.

De algemeen voorzitter dr J. P. van Praag, legde op een persconferentie er de nadruk op, dat er nu nog een strijd om een actieve gelijk-gerechtigheid wordt gevoerd. Er bestaat nog steeds een aanzienlijke discriminatie, wat tot uitdrukking komt in verschijnselen als het niet beschikken over radiozendtijd al verlenen enkele omroepverenigingen wél gastvrijheid, de bemerking in normale ontplooiing in de inrichtingen van justitie, in het leger en bij het onderwijs. De regering beseft te weinig, aldus de voorzitter, wat er in vijftien jaar is veranderd.

Intussen gaat de kleine groep humanisten (naar schatting ongeveer 25 à 30.000) door met zijn werk, waarvan jaarlijks duizenden profiteren door bijvoorbeeld de plaatselijke raadslieden, ziekenbezoek, bureaus levens- en gezinsmoeilijkheden, clubhuiswerk, enz. Hiervoor is veel geld nodig. Sinds januari hebben de leden als een jubileumgeschenk aan het bestuur f 25.000.— bijeengebracht.

Openingsdienst Evang. synode in Oost-Berlijn

De voorzitter van de Raad van Evangelische Kerken in geheel Duitsland, bisschop Dibelius, heeft zondag normaal zijn preek op de eerste zondag van de maand in de Oostberlijnse Mariënkirche gehouden. In de propvolle kerk deelde hij onder meer mee dat de openingskerkdienst voor de Evangelische synode zondag a.s. in Oost-Berlijn de vergaderingen van deze synode evenwel alle in West-Berlijn zullen worden gehouden.

Het Oostduitse communistische bewind had het afgelopen weekeinde meegedeeld dat niet alleen de Evangelische kerkdag, die tegen juli in Oost-Berlijn is bijeengeroepen, maar ook de synode van de Evangelische kerken in beide delen van Duitsland, die zondag voor een deel in Oost-Berlijn zou worden gehouden, niet in Oost-Berlijn zou worden gehouden, niet in Oost-Berlijn mogen worden georganiseerd. De Oostduitse communisten motiveerden dit verbod met de mededeling dat de Evangelische Kerk geleid wordt door Navo-aanhangers. Men noemde de Evangelische Kerk zelfs „militaire kerk”, omdat de leiders hiervan akkoord gaan met de benoeming van legerpredikanten bij het Westduitse leger. Het rode bewind maakte geen bezwaar tegen bijeenkomsten van Oost- en Westduitse Evangelische leiders in West-Duitsland.

Dibelius zweeg gisteren gedurende zijn gehele preek over de Oostduitse maatregelen; aan het einde deelde hij slechts kort mee wat a.s. zondag zal gebeuren. De Westberlijnse burgemeester Willy Brandt noemde het Oostduitse verbod in strijd met de Geallieerd-Russische overeenkomst voor geheel Berlijn en een nieuwe poging om de Evangelische Kerk te splijten in een Oost- en een Westduits deel.

AGENDA

van de 73e jaarvergadering van de vereniging Effatha, te houden op donderdag 15 juni 1961 te 10.30 uur in de Fonteinkerk aan de Fonteynenburglaan te Voorburg

1. Opening door de Voorzitter Prof. Ds L. H. van der Meiden.
2. Verslagen van Secretaris, Penningmeester en Direkteur.
3. Bestuursverkiezing wegens periodieke aftreding van Drs J. Modderaar.
4. Rondvraag.
5. Opwekkende rede door Ds E. Pijlman van Wassenaar.
6. Sluiting.

Na afloop van de vergadering wordt een gezamenlijke koffiemaaltijd aangeboden. Daarna is er in de scholen openbare les des middags om 2 uur.

Correspondenten, leden en belangstellenden worden bij deze tot bijwoning hartelijk uitgenodigd.

T. van Dijk, secretaris.

KERKNIEUWS

Aangenomen naar Bunschoten-Spakenburg R. Timmerman te Hijken-Hooghalen.

Bevestiging en Intrede. Na des morgens door Ds T. J. Keegstra bevestigd te zijn deed kand. G. van Keulen zijn intree in de Geref. Kerk van Waardhuizen. Ds Keegstra preekte bij die gelegenheid over 2 Cor. 3 : 5 en 6. Ds Van Keulen over Num. 11 : 29.

Ds H. C. Overeem van Hattem heeft zich aan de gemeenschap der Geref. Kerk onttrokken.

Vakantiegangers Alkmaar e.o. Aan broeders en zusters, die in deze zomer hun vakantie in de

omgeving van Alkmaar doorbrengen wordt medegedeeld, dat de diensten van de Gereformeerde kerk van Alkmaar worden gehouden in het gebouw „Waakt en Bidt”, Laan 221 (centrum der stad) om 10 en 5 uur.

Op 4 juni a.s. wordt het H. Avondmaal gevierd. Voor het geval er brs en zrs als gast zouden willen mee-aanzitten, zij hier verwezen, naar het besluit van Alkmaars kerkeraad, gasten alleen toe te laten tegen overlegging van een mededeling van de kerkeraad der plaats van inwoning, dat men lidmaat in volle rechten is en tegen meeviering geen bezwaren bestaan.

Haarlem. De Raad der Gereformeerde Kerk te Haarlem maakt bekend dat de middagdiensten niet om 14.45 en 16.30 uur, maar om 14.45 en 16.45 uur aanvangen.

Aan brs en zrs die voornemens zijn hun vacantie in Haarlem e.o. door te brengen wordt medegedeeld dat de kerkdiensten enz. niet in de plaatselijke c.q. streekdagbladen worden vermeld, zodat een vooraf raadplegen van het „Handboek der Geref. Kerken” wenselijk is.

Adressen. Waardhuizen: Ds G. van Keulen, Waardhuizen 21, Almkerk (N.-B.); **Ds J. R. Wiskerke,** Langevelesingel 18, Middelburg, tel. 01180-3436; **Scheveningen:** diakonie J. Roos, Vuurbaakstr. 113, Scheveningen; **kand. D. Noort,** Prins Hendrikstr. 61, Axel, tel. 01155-871; **Delft:** scriba br C. D. Goudappel woont thans Maerten Trompstraat 20. Als adres van de kerk geldt dit slechts tot de periodieke aftreding aan het einde van juni; **Harlingen:** scriba was: M. D. Oosterhoff, Gr. Bredeplaats; scriba is thans: S. Akkerman, Kanaalweg 12, Harlingen; **Assen:** L. Ubels, Julianastraat 12, Assen.

THEOLOGISCHE HOGESCHOOL

Dezer dagen deed de senaat der Theologische Hogeschool ad valvas mededeling van de a.s. openbare promotie van Ds C. Trimp, theol. drs te Voorburg, als gesteld op D.V. donderdag 29 juni 1961 te 15 uur in de Lemkerzaal, Broederstraat 16 te Kampen.

Met het oog op de beschikbare plaatsruimte wordt namens de rector langs deze weg bekend gemaakt, dat zij die de promotie wensen bij te wonen een toegangkaart kunnen aanvragen bij het bureau van de pedel, Broederweg 15 te Kampen. Men gelieve deze aanvragen uitsluitend te doen **per briefkaart** (niet telefonisch of mondeling; geen brieven). De aanvragen worden behandeld in de volgorde waarin zij binnenkomen. Ter voorkoming van misverstand wordt erop gewezen dat om praktische redenen ook de alumni der Hogeschool, wanneer zij de promotie wensen bij te wonen, een kaart dienen aan te vragen.

Ter toelichting op deze mededeling wordt nog opgemerkt, dat de keuze van de genoemde zaal noodzakelijk was vanwege de aard van deze academische plechtigheid, waarvoor de aula van de Hogeschool te klein is en andere lokaliteiten ter plaatse niet of minder geschikt zijn. De Lemkerzaal daarentegen leent zich goed voor het onderhavige doel, mede omdat zij plaats biedt voor een zeker aantal (ca. 160) belangstellenden buiten de allereerst aanwezige kring van academie en familie. Uit een oogpunt van orde ziet de rector zich genoopt enkele regelingen te maken, zoals de hierboven bekend gemaakte, opdat genoemde plechtigheid op behoorlijke wijze zal kunnen geschieden.

Met dank aan God en grote blijdschap geven wij U kennis van de geboorte van onze zoon

PIETER

J. G. van Oord
A. M. van Oord-Groen.

Vianen, 3 juni 1961
Ark „Zonnevaart”, Sluiseiland.

Abonnementen s.v.p. bij vooruitbetaling door storting op giroreken. 233117 t.n.v. Drukkerij Steenbergen, Zeist, met vermelding voor „Opbouw”.

Abonnementprijs: f 5.- p. halfj. - f 10.- p. j. Studenten abonnement f 6.- per jaar. Losse nummers 25 cent. Buitenland: f 6.25 per halfjaar - f 12.50 per jaar.

Drukkerij Steenbergen

ZEIST - TELEFOON 03404-2452

Periodieken

Boekwerken

Handelsdrukkerij